

روان‌شناسی نظامی با رویکرد قرآنی

حجت‌الاسلام دکتر محمد کاویانی

پاییز ۱۴۰۱

کاوایانی، محمد، ۱۳۴۱-
روان‌شناسی نظامی با رویکرد قرآنی / محمد کاویانی. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی معاونت پژوهش حوزه، ۱۴۰۱.
۳۰۸ ص. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۶۴۹: روان‌شناسی؛ ۵۹)
بها: ۱۰۷۵۰۰۰ ریال
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه. ص. [ ]؛ همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.
۱. روان‌شناسی نظامی. ۲. Psychology, Military. ۳. جنگ--جنبه‌های روان‌شناسی. ۴. War -- Psychological aspects.
الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی معاونت پژوهش حوزه.
U۲۲/۳ ۳۵۵/۰۰۱۹
شماره کتابشناسی ملی
۹۰۳۷۰۲۲

روان‌شناسی نظامی با رویکرد قرآنی

مؤلف: حجت‌الاسلام دکتر محمد کاویانی

ناشران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی معاونت پژوهش حوزه

صفحه‌آرایی: تحریر اندیشه

چاپ اول: پاییز ۱۴۰۱

تعداد: ۳۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم-سبحان

قیمت: ۱۰۷۵۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی معاونت پژوهش حوزه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰

(انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) شماره: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص. پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۰۲۶۰۰-۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir info@rihu.ac.ir

فروشگاه اینترنتی: http://rihu.ac.ir/fa/book

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن ناشران

نیاز گسترده دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی به منابع و متون درسی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخ‌گویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شوند و افزون بر ارتقای کمی و کیفی منابع درسی و جلوگیری از دوباره‌کاری، گامی در مسیر تولید دانش‌های مربوط برداشته شود؛ از این رو، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی برای نیل به هدف یادشده، ششمین اثر مشترک خود را با عنوان «روان‌شناسی نظامی با رویکرد قرآنی» به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

این اثر به‌عنوان منبع درس «روان‌شناسی نظامی» برای دانشجویان کارشناسی ارشد روان‌شناسی و عموم علاقه‌مندان در این حوزه قابل استفاده است.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، ما را در جهت ارتقای کیفی کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار موردنیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

در پایان لازم می‌دانیم از تلاش‌های مؤلف محترم اثر، حجت‌الاسلام دکتر محمد کاویانی و نیز از ارزیابان محترم آقایان دکتر سیدحسین سلیمی و دکتر اسفندیار آزاد مرزآبادی سپاسگزاری کنیم.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی معاونت پژوهش حوزه

فهرست مطالب

مقدمه ۱

فصل اول: چیستی روان‌شناسی نظامی

پیشینه روان‌شناسی نظامی ۸
حوزه عملیات‌های نظامی ۱۱
موضوعات روان‌شناسی نظامی (در سطوح فردی، سازمانی، کشوری و جهانی) ۱۳
روان‌شناسی عملیاتی ۱۵
کاربردهای روان‌شناسی در بحران‌گروگان‌گیری ۱۶
هدف و جهت‌گیری این پژوهش ۲۰
ضرورت نگاه سیستمی به نیروهای مسلح ۲۲

فصل دوم: دکترین نظامی قرآنی

دکترین نظامی ۲۷
جهاد ۳۰
دفاع ۳۸
امر به معروف و نهی از منکر ۴۰
شهادت ۴۴
ولایت فقیه ۴۶
ایثار ۴۷

فصل سوم: مبانی نظری روان‌شناسی نظامی با رویکرد قرآنی

از جنگ گریزی نیست!! ۵۱
ضرورت حفظ امنیت ۵۲
ضرورت مقابله با اهل بغی ۵۶
بغی چیست و باغی کیست؟ ۵۷
بغی در قانون مجازات اسلامی ۵۸

پنج

۵۹.....	ضرورت ظلم‌ستیزی و ظلم‌گریزی.....
۶۲.....	ضرورت نفی سلطه کفار.....
۶۵.....	تک‌تک افراد مکلفند.....
۶۷.....	متقوم بودن افعال بر یکدیگر در تکالیف اجتماعی.....
۶۸.....	ضرورت حفظ عزت.....
۶۹.....	هدفمندی دنیوی و اخروی.....
۶۹.....	ضرورت حفظ، گسترش و تبلیغ اسلام.....
۷۰.....	ضرورت حفظ و افزایش قدرت نظامی.....
۷۱.....	ضرورت و جایگاه جهاد ابتدائی.....

فصل چهارم: ویژگی‌های روان‌شناختی لازم برای نیروهای نظامی و انتظامی

۷۷.....	شیوه‌گزینش و استخدام.....
۷۸.....	باورمندی به دکترین و مبادی نظری بیان شده.....
۷۹.....	اهل عبادت و معنویت بودن.....
۸۱.....	شناخت مسائل فرهنگی، سیاسی، نظامی معاصر.....
۸۲.....	شجاعت.....
۸۴.....	مدیریت.....
۸۵.....	عوامل آسیب‌زا در مدیریت از دیدگاه اسلام.....
۸۷.....	شرایط فرمانده مطلوب.....
۸۹.....	روحیه مناسب.....
۹۰.....	عوامل روحیه‌ساز از دیدگاه قرآن و روایات.....
۹۲.....	عوامل روحیه‌ساز از دیدگاه روان‌شناسی معاصر.....
۹۲.....	انضباط‌پذیری.....
۹۳.....	باور به اسلام و حفظ آن.....
۹۴.....	رعایت اخلاق اسلامی در جنگ.....
۹۴.....	اطاعت‌پذیری.....
۹۶.....	هیجان‌پذیری قوی و کنترل هیجان قوی.....

فصل پنجم: عوامل روان‌شناختی آسیب‌رسان به عملیات نظامی در رهیافت قرآنی

۹۹.....	سبک زندگی نظامیان.....
۱۰۱.....	مسائل خصوصی و ارتباط آن با موقعیت‌های نظامی.....
۱۰۳.....	به‌هم ریختن ریتم‌های بیولوژیک (چرخه‌های زیستی).....
۱۰۴.....	ویژگی‌های شخصی.....
۱۰۸.....	انواع عوارض عصبی و روانی ناشی از جنگ.....
۱۱۱.....	برخی از امور عارضی خارج از میدان جنگ برای افراد.....

شش

نتیجه‌ها و توصیه‌ها.....	۱۱۶
شایعه.....	۱۱۸
راهکارهای برخورد با شایعه.....	۱۲۰

فصل ششم: عوامل استرس‌زا برای یک رزمنده و عوامل دفع استرس

استرس‌های ناشی از ویژگی‌های فردی رزمنده.....	۱۲۳
شرایط سخت جنگی و آثار بدنی.....	۱۲۴
استرس‌های ناشی از زندگی خانوادگی و مسائل روزمره.....	۱۲۵
همسر و خانواده نظامیان.....	۱۲۶
استرس در خانواده در رویکرد اسلامی.....	۱۲۷
استرس ناشی از عملیات نظامی چهره به چهره.....	۱۲۹
استرس ناشی از سختی و دیرپایی اهداف نظامی.....	۱۳۰
استرس‌های ناشی از عملیات روانی دشمنان و دوستان نادان.....	۱۳۱
تحقیقات انجام شده بر روی PTSD در طول جنگ تحمیلی بر روی رزمندگان.....	۱۳۲
پاسخ‌های فیزیولوژیک به استرس بسیار بالا.....	۱۳۳
فراپند کاهش استرس.....	۱۳۵
عوامل دخیل در استرس مربوط به میدان جنگ.....	۱۳۷

فصل هفتم: تکنیک‌های عملیات روانی مسلمانان مربوط به جنگ

تعریف و ماهیت عملیات روانی.....	۱۴۳
سطوح عملیات روانی.....	۱۴۶
جواز عملیات روانی از دیدگاه اسلام.....	۱۴۷
وجوه تمایز جنگ روانی در اسلام با جنگ روانی مصطلح.....	۱۵۱
جایگاه روان‌شناسی در عملیات روانی.....	۱۵۲
تکنیک‌های عملیات روانی.....	۱۵۴
در تاریخ اسلام.....	۱۵۴
تکنیک عفو عمومی.....	۱۵۴
تکنیک چهره خشن.....	۱۵۵
تکنیک قرآن بر سر نیزه کردن.....	۱۵۶
تکنیک شایعه قتل پیامبر در جنگ احد.....	۱۵۶
تکنیک نگاه به آینده‌های دور.....	۱۵۷
تکنیک توجه به ظرفیت‌های روانی جامعه.....	۱۵۷
تکنیک بیعت‌گیری از مردم.....	۱۵۸
تکنیک مشورت‌خواهی از مردم.....	۱۵۸
تکنیک توجه به توانمندی‌های هر فرد یا گروه.....	۱۵۸

هفت

۱۵۹.....	تکنیک تشویق و تنبیه.....
۱۵۹.....	تکنیک اعتماد به مردم.....
۱۶۰.....	تکنیک آگاهی بخشی به مردم.....
۱۶۰.....	تکنیک به کارگیری گروه های مرجع.....
۱۶۱.....	تکنیک بازسازی روانی جامعه پس از بحران.....
۱۶۱.....	تکنیک ممانعت از ورود عناصر سست عنصر به صف خودی ها.....
۱۶۱.....	تکنیک منصرف کردن نیروهای دشمن از جنگ.....
۱۶۲.....	تکنیک تشریح عملکرد منفی دشمن.....
۱۶۲.....	تکنیک شعار داشتن و شعار دادن.....
۱۶۳.....	تکنیک مقابله با عملیات روانی منافقان.....
۱۶۴.....	تکنیک ایجاد تردید.....
۱۶۴.....	تکنیک استفاده از شخصیت دیگران.....

فصل هشتم: تاکتیک های نظامی مسلمانان در صدر اسلام

۱۶۷.....	تعریف و جایگاه تاکتیک.....
۱۷۰.....	تاکتیک اطلاع یابی هر چه بیشتر از وضعیت دشمن.....
۱۷۰.....	تاکتیک ایجاد اختلاف در اردوی دشمن.....
۱۷۱.....	تاکتیک وحشت انداختن در دل دشمن.....
۱۷۱.....	تاکتیک اسیر نگرفتن در زمان جریان جنگ.....
۱۷۲.....	تاکتیک تأخیر در ورود به سرزمین فتح شده.....
۱۷۲.....	تاکتیک استفاده از «محرک های روحی و روانی».....
۱۷۲.....	تاکتیک ترور.....
۱۷۳.....	تاکتیک جاسوسی.....
۱۷۴.....	تاکتیک توجه به گرما و سرمای شدید.....
۱۷۶.....	تاکتیک عملیات مستمر.....
۱۷۷.....	تاکتیک انتخاب مکان مناسب برای سپاه.....
۱۷۸.....	تاکتیک تعقیب دشمن حتی پس از شکست.....
۱۷۸.....	تاکتیک صلح.....
۱۷۹.....	تاکتیک محاصره.....
۱۸۱.....	تاکتیک کمین.....
۱۸۲.....	تاکتیک غافلگیری.....
۱۸۳.....	تاکتیک بزرگ نمایی و ایجاد هراس.....
۱۸۳.....	تاکتیک خندق کردن.....
۱۸۴.....	تاکتیک اثرگذاری بر سرداران لشکر مقابل.....
۱۸۵.....	تاکتیک عقب نشینی.....

هشت

۱۸۶.....	تاکتیک حمله به پایگاه دشمنان همجوار.....
۱۸۷.....	تاکتیک ضربه به نقاط حساس.....
۱۸۷.....	تاکتیک بیرون راندن دشمن از قلمرو اسلامی.....

فصل نهم: روان شناسی نظامی

۱۸۹.....	در سطح سازمانی.....
۱۸۹.....	هماهنگی درونی نیروهای مسلح.....
۱۹۰.....	رهبری در واحدهای نظامی کوچک.....
۱۹۱.....	نقش فرمانده در موفقیت جنگ.....
۱۹۳.....	آموزش‌های لازم نظامی.....
۱۹۷.....	خانواده نظامیان.....
۲۰۳.....	اخلاق نظامیان در بیرون از فضای نظامی.....
۲۰۴.....	اقتصاد سازمان نظامی و نظامیان.....
۲۰۸.....	برخورد با اسیران جنگی.....

فصل دهم: روان شناسی نظامی در سطح ملی

۲۱۱.....	راهبرد.....
۲۱۴.....	اصول، ذیل راهبردها.....
۲۱۵.....	هماهنگی نیروهای مسلح با توده مردم مسلمان و جامعه اسلامی.....
۲۱۷.....	جایگاه رهبر-پیرو در کشور اسلامی.....
۲۱۷.....	الف) فرمانده.....
۲۱۷.....	ب) فرمانبر.....
۲۱۸.....	آمادگی و بسیج عمومی در جامعه اسلامی (در ضرورت‌ها).....
۲۲۲.....	هماهنگی بخش‌های دیگر کشور با اهداف نظامی و انتظامی.....
۲۲۳.....	تدابیر لازم در فرهنگ عمومی جامعه پیش و پس از جنگ.....
۲۲۶.....	رابطه سیاست با نظامی‌گری.....
۲۲۸.....	نقش زنان در جنگ.....

فصل یازدهم: راهبردهای نظامی دولت‌های اسلامی (دیدگاه تجویزی)

۲۳۴.....	برنامه و اطلاعات راهبردی.....
۲۳۷.....	بستن راه برای ستمگر.....
۲۳۹.....	جاسوسی و ضد جاسوسی.....
۲۴۰.....	شناسایی و تعقیب جاسوس.....
۲۴۱.....	مجازات جاسوس دشمن.....
۲۴۴.....	تکنولوژی در خدمت جنگ.....

۲۴۶.....	علوم دریا و نظامی‌گری.....
۲۴۸.....	سلاح‌های کشتار جمعی.....
۲۵۱.....	پیامدهای روان‌شناختی سلاح‌های کشتار جمعی.....
۲۵۱.....	تعریف تروریسم.....

فصل دوازدهم: پدافند غیرعامل

۲۵۳.....	ماهیت پدافند غیرعامل.....
۲۵۵.....	ضرورت پدافند غیرعامل.....
۲۵۷.....	نسل جدید جنگ‌ها.....
۲۵۸.....	تاریخچه پدافند غیرعامل.....
۲۵۹.....	وضعیت پدافند غیرعامل در جمهوری اسلامی ایران.....
۲۶۱.....	پدافند غیرعامل در شهر هوشمند.....
۲۶۲.....	راهبرد پنج حلقه واردن.....
۲۶۳.....	مفاهیم مهم در پدافند غیرعامل.....
۲۶۷.....	نقش رسانه‌ها در پدافند غیرعامل.....
۲۶۸.....	پدافند غیرعامل و جهان هستی.....
۲۶۹.....	گستره پدافند غیرعامل.....
۲۶۹.....	نمونه‌هایی از مصداق آفند غیرعامل.....
۲۷۰.....	جنگ سایبری و پدافند سایبری.....
۲۷۲.....	نانوتکنولوژی و جنگ‌های آینده.....
۲۷۳.....	ترور بیولوژیک.....
۲۷۵.....	پدافند غیرعامل زیستی و ژنتیکی.....
۲۷۶.....	مهم‌ترین تهدیدهای زیستی در بخش ژنتیک.....
۲۷۷.....	تهدیدهای زیستی آینده جهان از نگاه بیل گیتس.....
۲۷۹.....	فهرست منابع.....

مقدمه

یکی از نیازهای جامعه جمهوری اسلامی ما آن است که به غوطه‌ور شدن در علوم به صورت مفهومی و نظری بسنده نکند و یافته‌های مسلّم معرفتی و علمی را در خدمت نیازهای جامعه اسلامی، کاربردی سازد. در علم روان‌شناسی نیز یکی از شاخه‌های کاربردی «روان‌شناسی نظامی» است. علوم نظامی در جهان در شاخه‌های مختلف هفده‌گانه مطرح شده است؛ یکی از آن شاخه‌ها «روان‌شناسی نظامی» است؛ این شاخه به‌گونه‌ای در بین علوم نظامی تعریف شده و جایگاهی در مجامع علمی یافته است که بیشتر به مباحث بالینی جنگ و میدان مبارزه پرداخته‌اند؛ چند کتاب و مجله‌ای که به زبان فارسی با این عنوان منتشر شده و می‌شود، صبغه بالینی بسیار قوی دارد، ولی جامعه ما و دانشکده‌های نظامی ما نیاز دارند که افزون بر مباحث روان‌شناسی بالینی مربوط به میدان مبارزه، به مباحث روان‌شناختی دیگری همچون سنجش روانی، گزینش و معیارهای آن، ویژگی‌های شخصیتی فرمانده و رزمنده، مباحث اعتقادی حاکم بر جبهه اسلامی در قالب دکترین نظامی، مسائل روان‌شناختی خانواده‌های رزمندگان، عملیات روانی، پدافند عامل و غیرعامل و... نیز بپردازند؛ بر این اساس پژوهش حاضر اختصاص به مباحث بالینی مربوط به جنگ ندارد، بلکه می‌کوشد تا کلیتی از مباحث روان‌شناختی را با رویکرد اسلامی در اختیار مخاطبان قرار دهد.

این نوشته متناسب با فرهنگ اسلامی و برای مخاطبانی است که یا به اسلام باور دارند یا اینکه مایلند دیدگاه اسلام را در مورد مسائل نظامی بدانند. باور به اسلام و دکترین نظامی اسلامی می‌تواند هم در تک‌تک افراد نظامی حضور یابد و منشاء اثر باشد، و هم در مقررات و

قوانین سازمانی و مدیریتی رسمیت یابد و براساس آن نهادینه‌سازی شود؛ در واقع، این پژوهش بهانه‌ای است تا نگاهی کوتاه از دور بر کلیات فرهنگ حاکم بر جبهه‌های هشت سال دفاع مقدس جمهوری اسلامی بشود و تلاش دارد تا چارچوب اولیه دکترین نظامی اسلام را ارائه دهد.

امید است تا به لطف خداوند بزرگ در قدمی دیگر همین نگارنده توفیق یابد تا روان‌شناسی نظامی هشت سال دفاع مقدس جمهوری اسلامی ایران را به صورت مستقل، کامل و غنی فراهم سازد و نیز ابتکارات و ارزشمندی‌های علمی، نظامی، روان‌شناختی و فرهنگی جنگ تحمیلی را به بیان رسمی دانشگاهی و آموزشی تهیه کند و در اختیار جامعه علمی داخل و خارج از کشور قرار دهد.

بعضی از مطالب این کتاب ممکن است برای بخشی از مردم ایران بسیار روشن باشد؛ به‌گونه‌ای که نه تنها آن را بدانند، بلکه آن را با گوشت و پوست خود لمس کرده باشند؛ آن بخش از مردم عبارتند از رزمندگان دفاع مقدس و خانواده‌های مذهبی آنان که از آموزه‌های اسلامی بهره‌ای نسبتاً عمیق داشته و دارند، ولی لازم است که آن تجربه‌های زیسته به شکلی مدوّن و سازمان یافته بیان شود تا هم روشن شود که دفاع مقدس جمهوری اسلامی ایران از چه دکترینی پیروی کرده است و هم برای کسانی که در داخل یا خارج از کشور، آشنایی با اسلام ندارند و می‌خواهند از دور با آن آشنا شوند، یک چارچوب نسبتاً روشن و آشکاری را به نمایش بگذارد.

با رشد تکنولوژی و ایجاد امکانات جدید در حیطه تسلط‌جویی بر ملت‌های دیگر، جنگ‌ها نیز با سرعت متفاوتی در حال انجام است؛ امروزه در بسیاری از سلطه‌جویی‌ها، نیروهای نظامی جایگاه اول را ندارند؛ در بعضی موارد، بیشترین تلاش برای تسلیم‌سازی فرهنگی و روان‌شناختی یک ملت انجام می‌شود. آنگاه پس از تسلیم روانی آن ملت، نیروهای نظامی وارد می‌شوند تا نقطه پایان را بگذارند؛ بنابراین روان‌شناسی نظامی را نیز باید در این مقیاس دید و مورد توجه قرار داد. برای تسلیم روانی یک ملت به تدریج و در طول زمان، ویژگی‌های روان‌شناختی ملت مورد هجوم شناسایی می‌شود؛ افکار عمومی جهانی ناظر بر این سلطه‌جویی به شکل‌های مختلف و تلاش‌های رسانه‌ای ویژه آماده‌سازی می‌شود؛ دولت مهاجم آمادگی‌های

روان‌شناختی ملت خود را فراهم می‌سازد؛ سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی و ملی مرتبط در هر دو ملت همسو می‌شوند؛ آنگاه براساس آمادگی‌های روانی و اجتماعی، ممکن است با یک عملیات نظامی کوچکی یک دولت سرنگون شود و دولت همسو با مهاجمان بر سرکار آید؛ بنابراین موضوعات روان‌شناسی نظامی را نیز می‌توان در سطوح مختلف فردی، سازمانی، کشوری و جهانی مورد توجه قرار داد.

این کتاب مشتمل بر دوازده فصل و متناسب با دو واحد درسی برای مقطع کارشناسی ارشد تنظیم شده است. فصول در ترتیبی منطقی نظم یافته‌اند. فصل اول بحث با چیستی روان‌شناسی نظامی شروع و در فصل دوم به دکتترین روان‌شناسی نظامی اسلام اشاره می‌شود. مبانی نظری آن دکتترین در فصل سوم آمده است. فصل چهارم ویژگی‌های روان‌شناختی لازم برای نیروهای نظامی و انتظامی برشمرده و در فصل پنجم مشخص شده است که در رهیافت اسلامی، چه عواملی ممکن است به عملیات‌های نظامی آسیب وارد سازند. عوامل استرس‌زا برای رزمندگان و خانواده‌های آنها در فصل ششم بحث شده و فصول هفتم و هشتم به ترتیب به تکنیک‌های عملیات روانی مسلمانان و تاکتیک‌های نظامی مسلمانان در جنگ‌های مختلف اختصاص یافته است. فصول نهم و دهم و یازدهم، مسائل روان‌شناسی نظامی اسلامی را به ترتیب در مقیاس سازمانی، ملی و بین‌المللی در معرض دید مخاطب قرار داده و در نهایت فصل دوازدهم به بحث مهم «پدافند غیرعامل» پرداخته و آن را با قدری تفصیل بررسی کرده است.

خداوند را بر این توفیق اندک در ارائه دیدگاه‌های برآمده از آیات و روایات بسیار شاکرم. این تلاش در زمانی صورت می‌پذیرد که هر روز و هر شب، و هر ساعت و هر دقیقه، افرادی از هموطنان ما به سبب ویروس کرونا (کووید ۱۹)، این دار فانی را وداع می‌گویند و به حیات برزخی و اخروی خود وارد می‌شوند. آنچه را که شاید از دوران کودکی در خانواده‌های اسلامی خود دریافته بودیم، اکنون با عینیت بیشتر، گویا آن را لمس می‌کنیم که زندگی دنیا چه کوچک و زودگذر است؛ پس بهتر آنکه قدر لحظات آن را بیشتر بدانیم و از این مزرعه منفعت بیشتری کسب و به صندوق امانات الهی واگذار کنیم.

در چنین موقعیتی بر خود لازم می‌دانم از تمام کسانی تشکر کنم که در به ثمر رسیدن این اثر ایفای نقشی داشته‌اند؛ از مدیر محترم گروه روان‌شناسی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، آیت‌الله

سیدمحمد غروی‌راد که با خواندن این اثر (در دو نوبت) و ارائه نظر موجب کاستی در نواقص و اشکالات آن شدند، صمیمانه سپاسگزارم؛ از ارزیابان محترم این اثر، آقایان دکتر سیدحسین سلیمی و دکتر اسفندیار آزاد مرزآبادی که با داوری دقیق خود سبب تقویت این نوشتار شدند، بسیار متشکرم. از همکار ارجمندم جناب حجت‌الاسلام محمدرضا حاجیانی نیز که در فیش‌برداری بسیاری از مطالب کتاب از متون دینی به من یاری رساندند، بسیار تشکر می‌کنم.

محمد کاویانی

فصل اول

چیستی روان‌شناسی نظامی

امروزه یکی از مجموعه‌گرایش‌های علمی «علوم نظامی» می‌باشد؛ این رده در تقسیم‌بندی اولیه دربردارنده هفده زیررده به ترتیب زیر است:

۱. آسیب‌پذیری؛ ۲. پزشکی نظامی؛ ۳. تاریخ نظامی؛ ۴. تاکتیک نظامی؛ ۵. تجهیزات نظامی؛ ۶. جامعه‌شناسی نظامی؛ ۷. جغرافیای نظامی؛ ۸. دکترین نظامی؛ ۹. راهبرد نظامی؛ ۱۰. روان‌شناسی نظامی؛ ۱۱. سازمان اطلاعات نظامی؛ ۱۲. سازمان نظامی؛ ۱۳. فرماندهی و نظارت؛ ۱۴. فناوری نظامی؛ ۱۵. لجستیک نظامی؛ ۱۶. مهندسی جنگ؛ ۱۷. نظریه نظامی.

هریک از این هفده رده، حیطه‌های خاص خود را دارند که به بررسی آن می‌پردازند؛ ولی در بعضی رده‌ها ممکن است نوعی همپوشانی نیز به نظر برسد. برای نمونه «آسیب‌پذیری» خود به عنوان یک رده مستقل مطرح می‌شود؛ درحالی‌که در بعضی رده‌های دیگر مانند روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و... نیز مورد توجه قرار می‌گیرد.

روان‌شناسی نظامی از زیرشاخه‌های روان‌شناسی به شمار می‌رود و به عنوان ابزاری در خدمت عمل نظامی است و به نیروهای نظامی کمک می‌کند تا بتوانند با وظایف خود بهتر کنار بیایند و نیز با استفاده از اصول روان‌شناسی بتوانند تعادل نیروی دشمن را برهم زنند و پیروزی را آسان‌تر به دست آورند (بوسیل،^۱ ۱۹۹۱). البته استرس‌ها و بیماری‌های روان‌شناختی که در روان‌شناسی نظامی بدان پرداخته می‌شود، مختص نیروهای نظامی نیست، اگرچه در میان سربازان بیشتر شیوع یافته است؛ بنابراین روان‌شناسی نظامی به بررسی نوعی از استرس‌ها

---

1. Bhosale

می‌پردازد که نیروهای نظامی را آزار می‌دهد. این مشکلات شامل «اختلال استرس پس از سانحه» (PTSD)، «احساس گناه»، «مشکلات خانوادگی سربازان»، «کابوس»، «بازگشت به زندگی عادی» و «تداعی گذشته» و بسیاری از استرس‌های دیگر است. روان‌شناسی نظامی برای مشاوره دادن و درمان این استرس‌ها و آزارها و پرسنل نظامی یا خانواده‌های آنها به کار می‌رود (بوسیل، ۲۰۱۸).

در بسیاری از ارتش‌های دنیا، معمولاً کسانی با عنوان «روان‌شناس نظامی» استخدام می‌شوند و تا پایان خدمت و شروع بازنشستگی، آن را ادامه می‌دهند. روان‌شناسان نظامی از عناوین شغلی مختلفی مانند متخصصان بهداشت روانی ارتش، روان‌شناس ارتش، روان‌شناس نیروی دریایی، روان‌شناس ناو، روان‌شناس نیروی هوایی و... نیز استفاده می‌کنند. مسائلی که این روان‌شناسان به آن می‌پردازند، بسیار فراوان و متعدد است؛ بنابراین کسی منکر ضرورت حضور آنان نیست. اینان حتی برای بازگشت دادن کهنه‌سربازان به جامعه که در عملیات‌های مختلف بوده‌اند؛ به‌گونه‌ای که حالت عاطفی و روانی بهتری را در خانواده و جامعه داشته باشند، بسیار مؤثر واقع می‌شوند. آنان برای انجام موفقیت‌آمیز وظایف خودشان، نیاز به پژوهش و اجرای آزمون نیز دارند؛ برای مثال کسانی را که داوطلب ورود به ارتش هستند، با انجام آزمون‌هایی می‌سنجند که آیا آنان قدرت تحمل فشارهای روانی پیش‌رو را دارند یا نه؟ آیا پیش از آن، ضربه‌های روحی به آنان وارد شده است یا نه؟ و آیا افسردگی، اضطراب، اندوه مزمن و... دارند یا نه؟

بعضی از ارتش‌ها، برنامه‌های آموزشی روان‌شناختی مفصلی دارند؛ آنان در طول چهارسال مدرک کارشناسی می‌گیرند؛ سپس دوره‌های آموزش ضمن خدمت را در چند سال به صورت آنلاین گذرانده، کارشناسی ارشد می‌گیرند و پس از چند سال تلاش کاری و آموزشی در رشته خود، دکتری تخصصی می‌گیرند. در برخی کشورها، امتیاز تجویز دارو نیز به آنان می‌دهند و به عنوان دستیار داروشناسی اعصاب و روان از دانشگاه فارغ‌التحصیل می‌شوند. در سال ۲۰۰۵، دوره دستپاری داروشناسی روانی در مرکز پزشکی تریپلر^۱ ارتش در هاوایی تأسیس شد. روان‌شناسان نظامی همه‌روزه در مراکز درمانی سرپایی و بستری، بر روی کشتی‌ها، در

1. Tripler

کلاس‌های درس، واحدهای استرس جنگ^۱ در مناطق نبرد و به عنوان پاسخگوی مشکلات در بحران‌های عمده استخدام می‌شوند (بود و کندی،^۲ ۲۰۰۶). هر دوره خدمت دارای برنامه‌هایی است که به‌طور جداگانه از سوی انجمن روان‌شناسی امریکا (APA) اعتباربخشی شده است. این دوره کارآموزی دوازده ماه به طول می‌کشد. روان‌شناسان بالینی نظامی موقعیت‌های خوبی برای رشد فردی و حرفه‌ای پس از دوره دکتری در اختیار دارند.

ارتباط بسیار نزدیکی بین روان‌شناسی نظام و سایر حوزه‌ها وجود دارد. گرچه این ارتباط، گاه غیرمستقیم به نظر می‌رسد، ولی روان‌شناسی نظامی با روان‌شناسی‌های اجتماعی، سازمانی، مدیریت، قانونی، جسمانی، شخصیت، رفتارگرا و شناختی ارتباطات نزدیک دارد. از یافته‌های سایر حوزه‌های روان‌شناسی مانند روان‌شناسی‌های تجربی، فیزیولوژیک، احساس و ادراک، انگیزش و هیجان، تفاوت‌های فردی و... نیز استفاده‌های فراوانی می‌برد. برخی گرایش‌ها مثل روان‌شناسی تربیتی و روان‌شناسی کودکان استثنایی و یافته‌های آنها نیز ارتباط کمتری با روان‌شناسی نظامی دارند. روان‌شناسی نظامی ارتباط بسیار نزدیک با سیاست‌ها و خط‌مشی‌های یک کشور دارد و در واقع به عنوان وسیله‌ای برای اجرای بهتر اهداف مورد نظر به کار می‌برد.

روش‌های مورد استفاده در روان‌شناسی نظامی، بیشتر همان روش‌های به کار رفته در سایر حوزه‌های روان‌شناسی است. در این شاخه با توجه به هدف موردنظر، از روش‌های مختلف گردآوری اطلاعات شامل مشاهده، مصاحبه، پرسشنامه، نگرش‌سنج‌ها و در موارد لزوم از آزمایشات نیمه تجربی استفاده می‌شود؛ در واقع روان‌شناسی نظامی، عمدتاً کاربرد یافته‌های روان‌شناسی و سایر حوزه‌هاست که با یافته‌های تحقیقات مختص واحدهای نظامی ترکیب می‌یابد و نتایجی را به دست می‌آورد که به حصول اهداف واحدهای نظامی کمک می‌کند. گاهی در حیطه روان‌شناسی نظامی از انواع ابزارها و آزمون‌ها نیز استفاده می‌شود. این آزمون‌ها در پاسخ به سؤالات مختلف به کار می‌روند، مانند انواع آزمون‌های هوش و شخصیت برای گزینش افراد یا انتخاب در پست‌های حساس.

در چند دهه گذشته، طبیعت «شغل نظامی‌گری» به طور معناداری تغییر کرده است. این تغییرات و دگرگونی‌ها با تغییر سیاست، حضور مؤلفه‌های روان‌شناختی، پیچیدگی‌های

---

1. Combat stress

2. Budd & Kennedy

جغرافیای سیاسی و نقش نیروی نظامی امریکا پس از جنگ سرد و جنگ خلیج فارس مرتبط بوده است؛ حوادثی مانند ایجاد گروه‌های القاعده، داعش و نیز حملات تروریستی اخیر مثل ترور سردار شهید قاسم سلیمانی و سردار شهید ابومهدی المهندس، تهدید به جنگ زیستی و شیمیایی و... چشم‌انداز تازه‌ای را درباره نقش ارتش در زندگی روزمره ملت‌ها ارائه داده است؛ این چشم‌انداز شامل کیفیت اجرای قانون و اقدامات نیروی حافظ صلح سازمان ملل (مانند اقدامات در بوسنی و کوزوو)، تلاش‌های بشردوستانه (مانند اقدامات پس از طوفان دریایی کاترینا) و جنگ علیه تروریسم (مانند اقدامات نظامی در افغانستان و عراق)، بوده است.

«روان‌شناسی نظامی»، تحقیق، طراحی و اجرای تئوری‌های روان‌شناسانه و داده‌های تجربی در مورد ادراک، پیش‌بینی و عکس‌العمل‌های دوستانه یا خصمانه‌ای را انجام می‌دهد که می‌تواند برای پیشبرد عملیات نظامی، تهدیدآمیز یا بالقوه خطرناک باشد؛ در واقع روان‌شناسی نظامی عبارت است از: «علم و کاربرد رفتار انسانی، به گونه‌ای که با ارتش مرتبط شده است». این گرایش از روان‌شناسی، دانشجویان و شاغلان مربوط به حوزه بهداشت و سلامت را با اطلاعات روان‌شناختی مربوط به نیروهای نظامی و ارتش، اجرای زمینه قانونی، اطلاعات نظامی و جوامع امنیتی ملی آشنا می‌کند (کندی و زیلمر،^۱ ۱۳۹۳). یکی از جدی‌ترین حوزه‌های کاری روان‌شناسی نظامی، حوزه «عملیات‌های نظامی» است که به آن اشاره خواهد شد.

پیشینه روان‌شناسی نظامی

«آدمی از سه هزار و چهارصد سال تاریخ شناخته و نوشته شده، تنها حدود دو‌یست و پنجاه سال در صلح عمومی به سر برده است» (بیگدلی، ۱۳۷۳). جنگ از زمان هبوط انسان با کشته شدن یکی از فرزندان حضرت آدم علیه السلام با انسان همراه بوده است و همچنان، مسئله‌ای جدایی‌ناپذیر از انسان می‌باشد. جنگ‌ها به هر حال مشخص‌ترین مبادی تاریخ و نیز مرزهایی هستند که مراحل مهم حوادث را از یکدیگر متمایز می‌کنند» (بوتول، ۱۳۶۸).

---

1. Zilmer

در جنگ استقلال آمریکا،^۱ تقریباً هیچ توجهی به عوارض روانی نبرد وجود نداشت؛ طب نظامی در مرحله ابتدائی بود، ولی پزشکان نظامی مسئول غربال‌گری پزشکی سربازان جدید بودند. اگر یک پزشک در تشخیص بیماری یا موارد تمارض ناموفق عمل می‌کرد، جریمه می‌شد (کایتر، ۲۰۱۵). جنگ جهانی اول، تولد رسمی «روان‌شناسی نظامی» به شمار می‌رود. هر دو جنگ جهانی اول و دوم موجب شد تا بیشتر روان‌شناسان به سرعت از تخصص خود برای دفاع از ارزش‌های آمریکایی استفاده کنند. همزمان با جنگ جهانی اول رابرت یرکز، رئیس انجمن روان‌شناسی آمریکا (APA)، در پی دریافت حمایت از سوی شورای نمایندگان APA به گردآوری اطلاعات در مورد کاربردهای بالقوه روان‌شناسی در مسائل نظامی پرداخت (کریستی و موتیل، ۲۰۱۳).

در آوریل ۱۹۱۷، یرکز تعدادی از روان‌شناسان مثل جیمز مک‌کین کتل؛ جی، استنلی هال؛ ادوارد ال، ثورندایک و جان بی، واتسون را دعوت به همکاری کرد. مأموریت آنان این بود که تعیین کنند روان‌شناسی چگونه می‌تواند به حرکت موفق جنگ کمک کند. این کمیته می‌توانست توصیه کند که «روان‌شناسان برای مشارکت در کارهایی داوطلب و گمارده شوند که بیشترین منفعت ملی را دارد» (یرکز، ۱۹۱۷). آزمون‌های هوش «آلفا» و «بتا»ی ارتش را تدوین کردند. آلفا برای آنان که سواد انگلیسی داشتند و بتا برای آنان که بی‌سواد بودند یا سواد غیرانگلیسی داشتند، یا در آزمون آلفا موفق نبودند، مورد استفاده قرار گرفت و در زمان جنگ، روی یک میلیون و ۷۵۰ هزار نفر اجرا شد (کندی و زیلمر، ۱۳۹۳). موفقیت این آزمون‌ها در جنگ جهانی اول موجب به رسمیت شناختن روان‌شناسی به عنوان یک رشته کارآمد شد و نقطه آغازی بود برای تخصص جراحی مغز و اعصاب و نجات سربازانی که آسیب مغزی دیده بودند. روان‌شناسی هوایی نیز در همین زمان متولد شد و به غربال‌گری روان‌شناختی خلبانان پرداخت تا افرادی را گزینش کند که به‌طور کامل و موفق، آموزش خلبانی را پشت‌سر گذاشته و از حوادث نامطلوب هوایی اجتناب کرده بودند.

«روان‌آزردگی جنگ» نیز مورد توجه قرار گرفت. نخستین روش‌های مناسب برای مقابله با فشارهای موج انفجار و روش‌های بازسازی شناختی اولیه به خوبی مستندسازی شد. در جنگ

---

۱. جنگ انقلاب یا استقلال آمریکا (۱۷۸۳-۱۷۷۵)، نخست با درگیری بین پادشاهی بریتانیا و مستعمرات سیزده‌گانه آن در امریکای شمالی آغاز شد و سرانجام به یک جنگ سراسری بین چندین قدرت بزرگ اروپایی تبدیل شد (ویکی‌پدیا).

جهانی اول، استفاده از سلاح‌های شیمیایی مانند کلر، فسژن و گاز خردل سبب شد تا بیش از یک میلیون و ۳۰۰ هزار معلول و حدود ۹۰ هزار مرگ و میر رخ دهد (فیتز جرال، ۲۰۰۸). بین سال‌های ۱۹۴۴ و ۱۹۴۶، انجمن روان‌شناسی آمریکا با انجمن امریکایی روان‌شناسی کاربردی ادغام شد و روان‌شناسی نظامی را به رسمیت شناخت.

در جنگ جهانی دوم، روان‌شناسان در تمام شاخه‌های نظامی در بخش‌هایی مثل شورای تحقیقات ملی، بخش جنگ روانی، اداره کهنه‌سربازان و بخش بازرگانی و آزمایش‌های روان‌سنجی فعالیت داشتند. پس از جنگ، «آزمون استعداد» در ارتش اجباری شد و «آزمون کیفیت» نیروهای ارتش نیز به وجود آمد و در واحدهای خدماتی ارتش به کار رفت. در جنگ جهانی دوم مقالات فراوانی به موضوع «تمارض» (یا با عنوان تقلب) پرداختند. در این زمان مقوله‌های تشخیصی در سلامت روان عبارت بودند از: «روان‌آزردگی»، «اختلالات شخصیت»، «اعتیاد به الکل»، «صرع» و «دیوانگی». در سال ۱۹۴۷ نیروی هوایی مستقل شد و پژوهش‌های روان‌شناسی صنعتی در این واحد جدید، توسعه یافت. در این جنگ برای نخستین بار و تنها مورد، شاهد کاربرد سلاح‌های هسته‌ای هستیم. بازماندگان آن، واکنش‌های روان‌شناختی حاد و مزمن از جمله انزوا، ترس شدید، احساس گناه، نشانه‌های روان-تنی و اختلال ناشی از ضربه روانی (سالتر، ۲۰۰۱) را از خود نشان دادند.

پس از جنگ، روان‌شناسی بالینی در نیروهای نظامی دوباره رشد کرد و روان‌شناسان در مراکز تسهیلات اجرایی سربازان، درمان گروهی و فردی را فراهم می‌کردند (کرنستون، ۱۹۸۶). در طی جنگ‌های آمریکا در کره و ویتنام، رابطه میان روان‌شناسی و روان‌شناسان با فعالیت‌های نظامی گسترده‌تر شد (رابرتز، ۲۰۱۵). شکنجه و اعدام اسیران امریکایی رخ داد، مفهوم شستشوی مغزی نیز در این دوره ظهور کرد. نظامیان در معرض پدیده‌روی‌های اجباری، سوء تغذیه شدید، رفتارهای غیرانسانی و تبلیغات مداوم و بازآموزی در مورد کمونیسم قرار می‌گرفتند. در جنگ کره برای نخستین بار «جایزه ستاره برنزی» به یک روان‌شناس عملیاتی اهدا شد. ریچارد اچ. بلام این جایزه را به سبب نقشی که در تحول شیوه‌های مقابله با فشارهای روانی نبرد ایفا کرده بود (هوپ ول، ۲۰۱۳). در سال ۱۹۶۸ «مجموعه آزمون‌های

1. Roberts

2. Hopewell

استعداد شغلی نیروهای مسلح» به عنوان یک ابزار واحد برای سنجش استعداد اجرایی شد. در جنگ ویتنام نیز روان‌شناسان در خط مقدم حضور داشتند (کندی و زیلمر، ۲۰۰۶). پیشینه روان‌شناسی نظامی در تاریخ اسلام را می‌توان در مقاطع مختلف جستجو کرد؛ مانند جنگ‌های صدر اسلام که در زمان حیات خود پیامبر ﷺ انجام شد، یا در زمان ائمه معصومین و خلفای اموی و عباسی یا حتی در جنگ‌های صلیبی که توسط مسیحیان علیه مسلمانان صورت گرفت؛ اگرچه با عنوان «روان‌شناسی نظامی اسلامی» یا «دکترین نظامی اسلام» یا «جنگ روانی در اسلام» و همانند آنها آثار کمی ایجاد شده است؛ ولی به‌طور پراکنده در کتاب‌های تاریخ اسلام، مطالب بسیار زیادی در این حوزه وجود دارد. در هر یک از فصول «عملیات روانی»، «راهبردهای دولت اسلامی»، «تاکتیک‌های نظامی» و «تکنیک‌های نظامی» به تعدادی از آنها اشاره شده است. اگر پیشینه روان‌شناسی نظامی در جنگ‌های اسلامی از تمام جنگ‌های مسلمانان دریافت شود و منحصر به جنگ‌های صدر اسلام و زمان حضرت پیامبر ﷺ و حضرت امیرالمومنین (علیه السلام) نشود؛ راهبردها، تاکتیک‌ها و تکنیک‌های نظامی، آن‌قدر فراوان خواهد بود که نمی‌توان آنها را در یک کتاب گردآوری کرد.

حوزه عملیات‌های نظامی

«عملیات‌های نظامی» مجموعه‌ای از اقدامات نظامی است که به صورت یک نقشه یا طرح نظامی تهیه می‌شوند تا یک اوضاع خاص را به نفع نیروی مربوطه تغییر دهند. عناصر سازمان یافته‌ای در نیروهای مسلح وجود دارند که وظیفه‌شان هدایت عملیات‌ها در سطوح مختلف جنگ است (مونوس آرتور، ۲۰۱۲)؛ «حوزه عملیات‌های نظامی» می‌تواند شامل موارد زیر باشد: میدان یا صحنه^۱: این اصطلاح، یک عملیات را در منطقه عملیاتی بزرگ، بیشتر با وسعت قاره‌ای توصیف می‌کند و بیانگر یک تعهد استراتژیک ملی نسبت به آن نبرد با اهدافی جامع است که حوزه‌های مهم فراتر از نظامی، مانند ضربه‌های اقتصادی و سیاسی را پوشش می‌دهد، همچون عملیات بارباروسا.^۲

1. Theater

۲. عملیات بارباروسا (Operation Barbarossa)، اسم رمز حمله آلمان به شوروی در جنگ جهانی دوم بود. از ۲۲ ژوئن ۱۹۴۱، بیش از ۳/۹ میلیون سرباز محور اتحاد شوروی را در طول ۲۹۰۰ کیلومتر مرز مشترک اشغال کردند که بزرگ‌ترین اشغال در تاریخ جنگ‌های بشر است.

لشکرکشی یا تهاجم:^۱ این مورد می‌تواند زیرمجموعه‌ای از صحنه عملیاتی باشد؛ یا به سطح جغرافیایی و التزام راهبردی عملیاتی کمتری نیاز داشته باشد، مانند نبرد بریتانیا.^۲ نبرد:^۳ این حوزه زیرمجموعه‌ای از یک لشکرکشی است که اهداف نظامی و آماج جغرافیایی خاصی را در نظر خواهد داشت و مانند نبرد گالیپولی،^۴ توصیف روشنی درباره شیوه استفاده از نیروها در آن مطرح می‌شود. در نبرد گالیپولی که از دیدگاه عملیاتی یک عملیات مرکب به شمار می‌رود و به نام «عملیات آبخاکی داردانل» شهرت یافته است، در حدود ۴۸۰ هزار نفر از نیروهای متفقین شرکت داشتند.

درگیری:^۵ این حوزه شامل نبردهای تاکتیکی در سطح و آماج مشخص، با استفاده از اقدامات یگان‌های مجزا است؛ برای مثال نبرد کورسک^۶ که به نام آلمانی‌اش یعنی «عملیات سیتادل» نیز شهرت یافته، شامل درگیری‌های مجزایی بود که بسیاری از آنها در نبرد پروخوروفکا انجام شدند. نبرد کورسک که نشانگر عملیات آفندی آغازین آلمان‌ها بود، شامل دو عملیات متقابل شوروی به نام‌های کوتوزوف و پولکوفودنز رومیانتسف بود.

یورش یا ضربه زدن:^۷ این اصطلاح یک حمله واحد بر روی یک هدف مشخص را توصیف می‌کند و اغلب بخشی از یک پیکار گسترده‌تر است. ضربه‌زدن یک هدف آشکار دارد؛ مانند

1. Campaign

۲. نبرد بریتانیا (Battle of Britain)، یکی از نبردهای مهم در جنگ جهانی دوم بود که در آن نیروی هوایی آلمان نازی با بمباران راهبردی هدف‌های نظامی و صنعتی بریتانیا قصد داشت زمینه را برای حمله و اشغال این کشور فراهم کند.

3. Battle

۴. نبرد گالیپولی (Battle of Gallipoli) یا نبرد چناق‌قلعه، نام جنگی است که در جنگ جهانی اول بین امپراتوری عثمانی و نیروهای ائتلافی (انگلستان، فرانسه و آنزاک‌ها) در تنگه داردانل در گرفت؛ این نبرد که بیش از هشت ماه به طول انجامید، در ۲۵ آوریل سال ۱۹۱۵ میلادی آغاز شد و سرانجام در دسامبر سال ۱۹۱۵ با شکست نیروهای ائتلافی به پایان رسید.

5. Engagement

۶. نبرد کورسک (Kursk)، یک درگیری در جنگ جهانی دوم میان نیروهای آلمان و شوروی در جبهه شرق نزدیک کورسک (۴۵۰ کیلومتر یا ۲۸۰ مایل جنوب غرب مسکو) در اتحاد جماهیر شوروی بین ماه‌های ژوئیه و اوت ۱۹۴۳ بود. تهاجم آلمان نام رمز عملیات ارگ (سیتادل) را بر خود داشت و به یکی از بزرگ‌ترین درگیری‌های زرهی در طول تاریخ، یعنی نبرد پروخوروفکا انجامید.

7. Strike

اینکه موجب غیرقابل استفاده شدن امکاناتی همچون فرودگاه‌ها، ترور رهبران دشمن یا ایجاد محدودیت در رسیدن تدارکات به نیروهای دشمن می‌شود.

سطح «عملیات» بین دو سطح «راهبرد لشکرکشی» و «تاکتیک»‌های یک درگیری قرار می‌گیرد (مونوس آرتور، ۲۰۱۲). بررسی موفقیت یا ناکامی یک عملیات جنگی به سه معیار زیر بستگی دارد: الف) میزان برآورده شدن اهداف تعیین شده؛ ب) میزان تلفات انسانی؛ ج) تأثیر آن بر روند رویدادهای بعدی.

موضوعات روان‌شناسی نظامی (در سطوح فردی، سازمانی، کشوری و جهانی)

برخی از مسائل مطرح شده در این شاخه از علم روان‌شناسی عبارتند از: روحیه، نگرش سربازان، اعتقاد سربازان، ویژگی‌های و رفتار فرماندهان، حوادث غیرمنتظره مانند محاصره، جنگ روانی و مهم‌تر از همه، عوارض ناشی از جنگ. این مسائل در سطح فردی نیز مطرح می‌شوند؛ روان‌شناسی نظامی در سطح فردی، بخشی از روان‌شناسی بزرگسالان به شمار می‌رود و می‌توان آن را متعلق به روان‌شناسی بالینی نیز دانست. این رشته درصدد ایجاد نگرش روان‌شناختی در افراد، به‌ویژه فرماندهان است تا بتوانند به رفتار افراد از دیدگاه روان‌شناختی بنگرند و از این دانش برای برقراری ارتباط با دیگران و افزایش کارایی مؤثر استفاده کنند. هدف دیگر آن به شرایط جنگی مربوط می‌شود؛ باید روحیه تهاجمی نیروهای خودی و نیز امکان استفاده مطلوب از امکانات روانی-نظامی را افزایش داده و نیز روحیه نیروهای دشمن را تضعیف و تأثیرات سوء فعالیت‌های روانی-نظامی آنها را خنثی کرد. مفهوم و ماهیت جنگ روانی، استرس، روحیه، شایعه و اختلالات روانی ناشی از جنگ، از مباحث روان‌شناسی نظامی است (منگلسدورف،^۱ ۱۳۸۱). این شاخه در سطح سازمانی نیز مسائل بسیاری را مورد توجه قرار می‌دهد؛ برای مثال چگونه می‌توان به‌گزینش نیروهای نظامی دست زد تا عملکردشان با اهداف واحد نظامی همخوانی داشته باشد؟ چگونه می‌توان نیروها را فعال و نیرومند ساخت و آنها را از تأثیرات عوامل مخرب دور نگاه داشت و فعالیتشان را در راستای اهداف مورد نظر

---

1. Mangelsdorf

تنظیم کرد؟ چگونه می‌توان قوانین و مقررات سخت و خسته‌کننده را به اجرا گذاشت؟ برای تغییر رفتار سربازان، کدام قانون تغییر رفتار را باید اجرا کرد که با اهداف نیروهای نظامی تناسب داشته باشد؟ چه تیپ‌های شخصیتی مناسب محیط‌های نظامی هستند و برای هر پستی، چه نوع شخصیتی مورد نیاز است؟ چه برنامه‌ای در زمان بحران برای کاهش اثرهای استرس باید اجرا کرد؟ با مسئله‌ای با عنوان «اسارت»، چه برخوردی می‌توان داشت؟ چگونه باید «اقتصاد سازمان» در خدمت اهداف قرار گیرد؟ یک سازمان نظامی با چه ساختار و چه اجزایی در انجام وظایف خود موفق‌تر است؟ و...

صاحب‌نظران روان‌شناسی نظامی در تلاشند تا مشخص کنند که یک فرد، گروه یا سازمان نظامی چگونه رفتار می‌کند و رفتارش تحت تأثیر چه عواملی است؟ بر این اساس، لازم است که هم به عوامل خرد و درون‌فردی، درون‌گروهی و درون‌سازمانی توجه شود و هم به عوامل کلان‌برون‌سازمانی (در سطح ملی و بین‌المللی) و نیز در کنار آنها، از عوامل غیرانسانی و امور طبیعی مانند جغرافیا، سرما و گرما، موانع فیزیکی مثل کوه‌ها، دریاها، رودها و... غفلت نشود؛ افزون بر اینکه رفتارهای افراد و سازمان‌های نظامی، تحلیل روان‌شناختی می‌شود. همچنین روان‌شناسی نظامی باید در سطح ملی به غیرنظامیانی که مرتبط با نظامیان هستند، بیاموزد که با آنان چگونه رفتار کنند، از آنان چه انتظاراتی داشته باشند؛ برای مثال رفتار کارکنان بیمارستان‌ها، پزشکان، پرستاران و... با نظامیان تحت تأثیر «روان‌شناسی نظامی» قرار می‌گیرد. پس گستره روان‌شناسی نظامی، بسیار وسیع است؛ روان‌شناسی نظامی در سطح بین‌المللی نیز جایگاه مهم و مؤثری دارد که با علوم سیاسی و سیاست‌گذاران کشورهای مرتبط تداخل‌هایی دارد؛ به عبارت دیگر تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران سیاست‌های کلان کشورها و تنظیم مناسبات نظامی، خود با کشورهای دیگر نیازمند استفاده از رویکردهای تخصصی مختلف همچون روان‌شناسان است. روان‌شناسان نظامی باید در بسیاری از موارد، خود را سازگار کرده، روش‌های جدیدی را بیاموزند تا بتوانند به فرماندهان عملیاتی و استراتژیک نظامی حمایت‌های مؤثر، معنادار و مرتبط ارائه دهند. این موضوع بیان‌کننده تغییر شکل آن چیزی است که به معنای «جنگ‌افزارهای نامتقارن» تعبیر شده است و چالش‌های زیادی را برای فرماندهان و جنگ‌آوران دربردارد. در یک جنگ نامتقارن، تمایز بین سازه‌های «میدان جنگ» و «شهر» چندان آشکار نیست (وینگ کماندر، ۲۰۱۶).

روان‌شناسی عملیاتی

بخشی از روان‌شناسی نظامی عبارت است از: «روان‌شناسی عملیاتی». یک دپارتمان روان‌شناسی عملیاتی، به‌روشنی آموزش‌های لازم برای روش‌های ضدتروریسم، هوش‌آزمایی و روش‌های ضد اطلاعاتی و ارزیابی و انتخاب برای واحدهای ضدتروریستی را ارائه می‌دهد. روان‌شناسی عملیاتی «فعالیت‌هایی از سوی روان‌شناسان نظامی است که از استخدام یا نگهداری نیروهای نظامی، به‌ویژه فرماندهان نظامی حمایت می‌کند تا اهداف استراتژیک در فضایی از جنگ و عملیات با کمک مهارت‌های روان‌شناختی برای شناسایی قابلیت‌های دشمن و شخصیت و اهداف آنها حاصل شود»؛ به‌طور خلاصه روان‌شناس عملیاتی باید مانند فرمانده عملیاتی هنرمندانه به سه پرسش مهم پاسخ دهد: ۱. او چگونه می‌تواند مهارت روان‌شناختی خود را در شرایط خاص نظامی در کنار نظر فرماندهی و مکمل آن قرار دهد؟؛ ۲. ترتیب و توالی اقداماتی که باید انجام شود، چگونه است؟ و برای حمایت از این شرایط از چه منابع و محصولات روان‌شناختی می‌توان سود جست؟؛ ۳. چگونه روان‌شناس عملیاتی می‌تواند به فرمانده و دیگر افراد مرتبط برای استفاده از آن منابع روان‌شناختی کمک کند؟

هرگونه عملیات نظامی بر تمامی گروه‌های مرتبط (دوست، بی‌طرف و دشمن)، تأثیر روان‌شناختی خواهد داشت؛ در نتیجه روان‌شناسان عملیاتی باید از تمرکز و اهداف عملیات‌های روان‌شناختی آگاهی داشته باشند. آنان باید در پنج زمینه اصلی مرتبط با درک و مشارکت در عملیات‌های جاسوسی مهارت داشته باشند: الف) درک و فهم مناسب از مبانی جاسوسی نظامی؛ ب) همبستگی و همکاری متقابل با واحدهای برنامه‌های عملیاتی و جاسوسی؛ ج) اهمیت به بخش جاسوسی و مهم دانستن آن به عنوان سرمایه‌ای مؤثر (اطمینان از دسترس بودن آنها)؛ د) آگاهی موقعیتی از برنامه‌ریزی‌ها و ه) در ارزیابی‌های غیرمستقیم «مهارت» داشته باشند (کندی و زیلمر، ۱۳۹۳).

روان‌شناس نظامی عملیاتی با یکپارچه کردن و پرداختن به تمامی این روش‌ها می‌تواند گزارش‌های «روحیه دشمن» را نیز ارزیابی کرده، احتمالات مرتبط با شکست یا تسلیم آنان را با استفاده از درک شاخص‌های فرهنگی و روان‌شناختی نیروهای دشمن و تمایل آنها برای جنگیدن پیش‌بینی کند. این موضوع در نبردهای نابرابر که دشمن در آن می‌کوشد از راه‌های غیرمستقیم بر نقاط قوت ما تسلط یابد، اهمیت بیشتری می‌یابد. روان‌شناس نظامی با استفاده از اطلاعات

روان‌شناختی خود می‌تواند راه نفوذ فرماندهی به ذهن رهبران دشمن و شناسایی نقاط تعادل روانی و مرکز ثقل آنها را تسهیل کند. او در شناسایی شخصیت فرماندهان دشمن و نقاط قوت و ضعف آنان به فرماندهان کمک می‌کند تا بتوانند در اجرای تاکتیک‌ها و سطوح عملیاتی و استراتژیک موفق شوند؛ در واقع از «ذهن انسان» به عنوان «آخرین بُعد در میادین جنگ‌های آتی» تعبیر شده است (شانون، ۲۰۰۷). نقش روان‌شناسان عملیاتی و فرماندهان در برخی موارد تداخل می‌یابد که از آنها به «ابعاد انسانی جنگ» تعبیر می‌شود. فرماندهان کارآمد دریافته‌اند که «روحیه» عامل اصلی است و بدین ترتیب به دنبال روش‌هایی هستند که روحیه را در میان نیروهای خود ارتقا دهند و آن را در میان نیروهای دشمن کم یا نابود کنند. اگر بگوییم که آنچه به عنوان زمینه فعالیت برای یک روان‌شناس نظامی اعلام می‌شود، دقیقاً در چارچوب ضوابط اخلاقی تثبیت شده برای آنان نمی‌گنجد و گاهی خلاف اخلاق عمل می‌کنند، سخن عادلانه‌ای گفته‌ایم.

در فوریه ۲۰۰۵، مقاله‌ای درباره «اخلاق روان‌شناسی و امنیت ملی» از انجمن روان‌شناسی آمریکا منتشر شد. این مقاله به منظور افزایش مشارکت روان‌شناسان در نقش‌های عملیاتی و شناسایی پیچیدگی‌های اخلاقی بود. چنین مقاله‌ای به زبانی روشن و دقیق بیان می‌داشت که روان‌شناسان به طور مستقیم در آموزش‌های لازم برای فشار، شکنجه و شرایط غیرانسانی دخالت ندارند و مسئولیت اخلاقی دارند که اگر چنین اعمالی رخ داد، از آن اطلاع یابند و هرگونه اقدام در این زمینه را به مقامات ذیصلاح گزارش دهند (پس و میشل، ۲۰۰۸).

کاربردهای روان‌شناسی در بحران گروگان‌گیری

یکی دیگر از وظایف روان‌شناس عملیاتی مربوط به «بحران گروگان‌گیری» است. این بحران می‌تواند بین نقش‌های «متخصص سلامت روان» و «روان‌شناس عملیاتی» موجب تنش و چالش شود. تعدادی از روان‌شناسان، آموزش‌های لازم برای «مذاکرات بحران گروگان‌گیری» و «سلامت روان» در این موقعیتها را دیده‌اند.

در این حادثه از جنبه‌های مختلفی می‌توان حضور روان‌شناسی را بررسی کرد. تحلیل رفتار گروگان‌گیرها، گروگان‌ها، مذاکره‌کنندگان و نیروهای امنیتی در هنگام و پس از چنین حوادثی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ حضور یک روان‌شناس و توصیه‌های وی می‌تواند برای امنیت

گروگان‌ها، گروگان‌گیرها و افراد دیگر حاضر در صحنه بسیار مؤثر باشد. برای رسیدن به یک درک از «تروریسم گروگان‌گیری» لازم است انواع ویژگی‌های روان‌شناختی مرتبط با نیت‌ات تروریست در حادثه تروریستی بررسی شوند. برای ارزیابی انگیزه‌های تروریست سیاسی باید مقایسه‌ای میان گروگان‌گیری «سیاسی»، «جنایی» و «انواع متفاوت حملات» به طبقات مردم انجام گیرد.

مطالعه روان‌شناختی انگیزه‌های شخصیت و ویژگی‌های تروریست‌ها، حوزه بسیار مهمی از پژوهش در تلاش همه‌جانبه برای درک پدیده تروریسم است؛ اگرچه تحلیل روان‌شناختی و تئوریک تروریست‌ها و پویایی‌شناسی^۱ گروه‌های تروریستی در شناخت رفتارهای احتمالی، تاکتیک‌های احتمالی و رشد (توسعه) تروریست‌ها در شرایط گروگان‌گیری واقعاً مفید است، اما همچنان یک پرسش اساسی در مورد ویژگی متمایزکننده بسیار مهم تروریستی وجود دارد که با تمایل به ریختن خون افراد بی‌گناه ارتباط دارد (مک‌ویلسون، ۱۹۹۲).

در کنار مسائل روان‌شناختی مربوط به تروریست‌ها و گروگان‌گیرها، بررسی مسائل روان‌شناختی مربوط به مذاکره‌کنندگان نیز از اهمیت بسیاری برخوردار است.

مذاکره در موارد گروگان‌گیری، ارتباط نزدیکی با روان‌شناسی و متخصصان سلامت روان دارد. آنها به مذاکره‌کنندگان در مورد مشکلات روانی می‌آموزند و درباره موارد چالش‌آمیز مشاوره می‌دهند، اما خودشان مذاکره‌کننده‌های خط اول نیستند. مذاکره‌کنندگان، اساساً برای وقایع داخلی، محدود و برخی خودکشی‌ها فراخوانده می‌شوند. آنچه مذاکره‌کنندگان در حال حاضر می‌آموزند، مدّ نظر قرار دادن ارتباطات در زمینه‌های گسترده‌تر است. وقتی فرد نمی‌تواند کاری کند تا دیگران او را درک کنند، به میزان قابل توجهی احتمال «اقدام به خودکشی» بالا می‌رود. به مهارت‌های «گوش دادن فعال» به‌خوبی در کتاب‌ها اشاره شده است. سیالدینی^۲ (۱۹۹۳) شش تدبیر روان‌شناختی را برای مذاکره‌کنندگان بیان کرده است که به نام «اصول ششگانه متقاعدسازی» برای تقویت مذاکره شناخته می‌شود؛ این اصول عبارتند از: رابطه

---

1. Dynamics

2. Cialdini

متقابل،^۱ «تعهد/ پذیرش مسئولیت،^۲ تأیید اجتماعی،^۳ دوست داشتن،^۴ اقتدار^۵ و نایاب بودن.^۶ مذاکره‌کننده تلاش می‌کند تا با این شش تدبیر، فرد مقابل را در نظر خودش بازنمایی و جایگاه مناسب او را ترسیم کند.

در راهبرد نخست (رابطه متقابل)، مذاکره‌کننده امتیاز کوچکی به فرد مقابل می‌دهد و سپس در ازای آن، چیز بیشتری درخواست می‌کند. این روش چنان مؤثر است که افراد مقابل، اغلب چیزی بیش از آنچه را که می‌گیرند، ارائه می‌دهند؛ راهبرد دوم، «پذیرش مسئولیت» است. وقتی فرد مقابل، مسئولیتی را می‌پذیرد، تمایلش به توافق قوی‌تر می‌شود. در مذاکرات، چنانچه صحبت با فرد مذاکره‌کننده را پذیرفتند، این امر به معنای «پذیرش مسئولیت» است و راه برای به دست آوردن نتیجه مثبت باز می‌شود. هرچه مذاکره طولانی‌تر شود، احتمال رسیدن به نتیجه‌ای صلح‌آمیز بیشتر خواهد شد؛ سومین راهبرد «تأیید اجتماعی» است. این راهبرد از مذاکره‌کننده می‌خواهد تا بفهمد که «نگاه فرد مقابل به دیگران چگونه است» تا در موقعیت‌های خاص، به‌درستی از آن ظرفیت استفاده کند و فرد مقابل را در جایگاهی قرار دهد که به خودکشی یا گروگان‌کشی اقدام نکند؛ چهارمین تدبیر، «دوست داشتن» است، معمولاً افراد مایلند کسانی را دوست بدارند که تهدیدکننده نیستند، به‌خوبی به صحبت‌های آنان گوش فرامی‌دهند، آنها را درک می‌کنند و در واقع قابل احترام هستند؛ پنجمین راهبرد، یعنی «اقتدار» بر پایه این اصل تدارک دیده شده است که افرادی که اقتدار دارند، تأثیر قابل توجهی بر دیگران می‌گذارند. افراد مقتدر معمولاً عناصری قابل اعتماد و اطمینان هستند و عامه مردم نیز همواره از دستورات آنها اطاعت می‌کنند؛ ششمین اصل «نایاب بودن» است؛ این اصل کمک می‌کند تا ارزش هر چیزی مشخص شود، بدین ترتیب امور نایاب یا کمیابی که در آن بحران وجود دارد، مورد اشاره و بررسی قرار می‌گیرد. در مجموع، این شش «استراتژی پذیرش» کمک می‌کند که تمرکز مذاکره‌کننده بحران، از نتیجه مذاکره به خود فرآیند مذاکره معطوف شود.

-
1. reciprocity
  2. commitment/consistency
  3. social proof
  4. liking
  5. authority
  6. scarcity

سیالدینی در سال ۲۰۱۶ هفتمین اصل را به این شش اصل افزود؛ او این اصل را «وحدت یا یگانگی»^۱ نامید. هرچه ما بیشتر هویت خود را با دیگران (گروگان‌گیران) بشناسیم، بیشتر می‌توانیم با آنها به وحدت و یگانگی برسیم.

اکنون همزمان با توسعه این رشته، اهمیت نقش یک مشاور روان‌شناس به عنوان بخشی از تیم مذاکره، به‌طور فزاینده‌ای مشخص شده است. آنان نقش عمده‌ای در شرایط پیش، هنگام و پس از مذاکره دارند. آنان فعالانه در غربال‌گری و انتخاب مذاکره‌کنندگان شرکت می‌جویند، میزان استرس مذاکره‌کننده و ارتباطات او با مسائل جانبی و سایر متخصص‌ها را مدیریت می‌کنند؛ روان‌شناسان مذاکره، رفتارهای جاری مربوط به آن موقعیت و زمان را ارزیابی می‌کنند (کندی و زیلمر، ۱۳۹۳). به مذاکره‌کنندگان توصیه می‌شود به هیچ‌وجه نسبت به گروگان‌گیر، حالت پدرا نه نداشته باشند و او را نصیحت نکنند و موضوع تنبیه و زندان را پیش نکشند و همچنین از تمرکز صرف بر گروگان‌ها اجتناب کنند (زاکرزوسکی، ۲۰۰۳^۲).

زمان‌های بسیار حساس و خطرناکی در طول یک بحران گروگان‌گیری وجود دارد (استرنز، ۲۰۰۶) که یکی از آنها ۱۵-۴۵ دقیقه اولیه است، زمانی که سردرگمی و وحشت زیادی به چشم می‌خورد (میلر، ۲۰۰۵^۴)؛ با ادامه صحبت فرد مذاکره‌کننده با گروگان‌گیر، طولانی کردن زمان مذاکره هدفی حیاتی است. زمان سبب کاهش هیجان‌ها و اضطراب می‌شود و توان تفکر منطقی را بالا می‌برد. با گذشت زمان رابطه‌ای بین فرد مذاکره‌کننده و گروگان‌گیر ایجاد می‌شود. فرصت گروگان‌ها را برای فرار افزایش می‌دهد و به خود گروگان‌گیر نیز زمان می‌دهد تا راه‌حل‌های جایگزین را بیابد. گروگان‌گیرها انتظارات خود را کاهش می‌دهند و برخی نیازهای اساسی انسانی همچون خواب، غذا، آب و دفع نیز بروز می‌یابد؛ همچنین زمان سبب افزایش اطلاعات تیم مقابله با بحران و تصمیم‌گیری بهتر برای آنها می‌شود. در طولانی کردن مذاکرات چند مورد منفی و ناخوشایند هم وجود دارد؛ از آن جمله خسته شدن و افزایش بیشتر احتمال خطای طرفین است و همچنین تفکر منطقی خود را از دست می‌دهند. فشار وارده از سوی

---

1. unity

2. zakrzewski

3. Strentz

4. Miller

رسانه‌ها نیز عاملی منفی در مدیریت واقعه‌های این‌چنینی است. پس از حوادث بحرانی مانند تجاوز یا گروگان‌گیری، و افزون بر اختلال استرس پس از حادثه، شاید اختلالات دیگری نیز مانند افسردگی، اختلالات اضطرابی و سوء‌مصرف مواد رخ دهند؛ لویس و همکاران (۲۰۰۳)، رویکرد «مشاوره اجتماع‌مدار» برای گروگان‌های آزادشده یا آسیب‌دیده را پیشنهاد کرده‌اند؛ این نوع مشاوره سبب می‌شود که آنان امید بیشتر و سیستم حمایتی قویتری را احساس کنند.

هدف و جهت‌گیری این پژوهش

آنچه درباره تعریف، موضوعات و پیشینه روان‌شناسی نظامی بیان شد، زمینه را فراهم ساخت تا هدف و جهت‌گیری این پژوهش روشن شود. روان‌شناسی نظامی در بافت روان‌شناسی معاصر و در پارادایم جاری آن شکل گرفته و هدف و جهت‌گیری آن از سوی انجمن روان‌شناسی آمریکا مشخص شده است. همان‌طور که در پیشینه ذکر شد، هدف اولیه آن پیشبرد اهداف نظامی بوده و با قطع نظر از اطلاعات موردی و موقعیتی‌اش، برای هر کشوری قابل استفاده است؛ توجه به نیروی انسانی در روان‌شناسی نظامی نیز ارزش دینی یا انسانی نداشته، بلکه بُعد ارزشی آن در رویکرد ملی و نژادی خلاصه می‌شده است و نتایج علمی به‌دست‌آمده، توصیف انسان‌های سکولار در موقعیتهای مختلف نظامی را بازگو می‌کند.

کشف قانون‌مندی‌های انسان سکولار در بافت فرهنگی، اجتماعی و سیاسی سکولار بوده است؛ بنابراین اگر جهت‌گیری‌های تجویزی داشته باشد، ناظر به تجویزهایی خواهد بود که لازمه یک جامعه سکولار با رویکرد سرمایه‌داری است. این جهت‌گیری در کشورهای غربی همچون شنا کردن در جهت موافق حرکت آب است، اصولاً زحمتی ندارد و چالش‌برانگیز نیست و نیز مورد پذیرش انسان‌ها، حکومت‌ها و نهادهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی غرب است؛ به بیان دیگر جهت‌گیری آن توصیفی است. آنچه را که هست توصیف و تبیین می‌کنند و براساس همان توصیف به «پیش‌بینی و تغییر» در همان جهت اقدام می‌کنند.

اما وقتی سخن از «روان‌شناسی نظامی با رویکرد اسلامی» به میان می‌آید، رویکردی متفاوت ضرورت می‌یابد. رویکردی که بر «اسلامی بودن» در آن تأکید می‌شود و این تأکید، اقتضائی ویژه دارد؛ روان‌شناسی نظامی معاصر دو مرحله «توصیف وضع موجود» و «تجویز